

SECTION 5

РОЗДІЛ– SOCIAL PEDAGOGY

5.1. Social-pedagogical support of lives of women in conditions of dynamic sociotechnical system

Для розробки і впровадження програм розвитку динамічних соціотехнічних систем діяльності (СТСД) важливими вбачаються соціально-педагогічні засади формування спонтанної відображально-моделюючої активності проектування. Мова йде, перш за все, про формування зовнішньої взаємодії соціуму і природи як сукупності відносин, включаючи форми, зміст і характер взаємодії і взаємовпливу компонентів систем “людина – природа” та «людина – людина» У зв'язку з цим найбільший інтерес для дослідників представляє пошук інтегральних соціально-педагогічних параметрів, що характеризують здатність людини протистояти несприятливим ефектам, що супроводжують екологічні зміни. Найбільш уразливими у цьому відношенні є жінки, в організмі яких страждають практично всі функціональні системи, що потребує розробки педагогічного забезпечення соціальної підтримки їх життєдіяльності. Такого роду завдання вирішуються в зарубіжній соціальній педагогіці, починаючи з 90-х років ХХ століття в рамках державних науково-технічних програм “Глобальні зміни природного середовища і клімату”, а в Україні – у ході розвитку ідеї екологічного моніторингу.

Поза сумнівом, що зміни навколишнього середовища несуть значну економічну загрозу для людства в цілому. Особливо це відноситься до антропогенних змін[150]. Сценарії таких змін як основну міра компенсації несприятливих зрушень передбачають мобілізацію зусиль населення на проведення заходів педагогічного, технологічного і соціального характеру, спрямованих на збереження здоров'я, працездатності і життєдіяльності людей[151].

Використання загальноприйнятих характеристик, розроблених для оцінки станів окремо узяті людини (функціональний стан, адаптаційні можливості, стійкість особистості і ін.) явно недостатнє. Потрібні нові підходи до пошуку інтегральних критеріїв, що визначають здатність суспільства в цілому протистояти наступаючим змінам навколишнього середовища [152].

Один з можливих підходів бачиться в парадигмі потенціалу індивідуума і популяції. Це поняття запропоноване при розгляді проблем соціальної педагогіки, що виникають при переході до ринкових відносин [153]. Відомі також терміни “особово-фізіологічний потенціал”, “психофізіологічний потенціал”, що використовуються як синоніми працездатності людини.

Метою є з’ясування особливостей соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності жінок в умовах динамічної соціотехнічної системи управління природокористуванням.

Для розкриття поняття “соціально-педагогічний потенціал”, його значення для розуміння реакції людства на глобальні екологічні зміни слід взяти до уваги деякі історичні факти. Так, встановлено, що адекватність і ефективність реагування людей на глобальні екологічні зміни місця існування залежить від типу поведінки людини і від “соціального характеру” суспільства .

Таким чином, соціально-педагогічний потенціал виступає в ролі інтегральної якості населення, яка визначає його здібність до реалізації оптимальних рішень при виникненні критичних ситуацій. Він може виявлятися в двох поведінкових тенденціях.

Перша полягає у формуванні в суспільній свідомості конструктивної ідеї і психологічної установки на життєву необхідність сумісного подолання небезпеки, мобілізацію людей до активних дій при готовності до відмови від антагоністичних групових інтересів і особистих благ заради досягнення загальної мети.

Друга тенденція – розпад єдиної самосвідомості суспільства на протилежні течії, формування неконструктивних групових установок агресивно-егоїстичного характеру або пасивного типу, поведінка, спрямована на вирішення завдань на користь окремих груп.

Завдання прогнозування соціально-педагогічних ефектів глобальних змін в значній мірі зводиться до прогнозування рівня потенціалу. Від того, з яким потенціалом людство зустрічає глобальні зміни, від того, як буде трансформований цей потенціал, залежить доля цивілізації.

Проблема таким чином формулюється як оцінка співвідношення соціально-педагогічного потенціалу людства із загрозою глобальних змін середовища, а можливі практичні пропозиції повинні бути спрямовані на збереження або збільшення цього потенціалу. Щонайпершим завданням у вирішенні названої проблеми є визначення суті потенціалу і пошук індикаторів, за допомогою яких його можливо оцінити.

У науці термін «потенціал» використовують дуже часто. Введені поняття «соціальний потенціал», «трудоий потенціал». У дослідженнях демографів використовується термін «якісний потенціал населення».

У роботах екологів зустрічаємо поняття «соціально-трудоий потенціал населення». Під соціально-трудоим потенціалом розуміється комплекс соціально-психологічних і медико-біологічних характеристик життєдіяльності людей. Пристосовні можливості популяції в антропології називають «адаптивним потенціалом».

У фізіології зміст потенціалу визначається термінами “працездатність”, “фізіологічні резерви організму”, “гомеостатичний потенціал”.

Суть всіх розглянутих понять полягає у визначенні деяких сукупних можливостей людей здійснювати свою діяльність. Проте при цьому повинні стабілізуватися зовнішні характеристики і ставати відносними поняття життєдіяльності і добробуту.

З метою оцінки можливостей стійкості людини до глобальних змін середовища і прогнозування реакції на ці зміни слід ввести інтегральну

характеристику властивостей людини-популяції-етносу-людства, яка визначає їх здібність до реалізації мети, що стоїть перед кожним рівнем ієрархії названого ланцюжка. Назвемо цю характеристику “життєвий потенціал”.

Принципово важливим є те, що важливою метою є не тільки виживання, але і духовна самореалізація людства, збільшення можливостей збереження життя людини як виду і задоволення потреб при будь-якій динаміці зовнішніх умов. Тому життєвий потенціал можна визначити як інтегральну здатність збереження біологічної і духовно-психологічної життєдіяльності і здійснення перетворювальної діяльності, спрямованої на досягнення загальної мети.

Сьогодні домінує тенденція зведення поняття життєвого потенціалу до поняття “рівень здоров'я”, при цьому пропонуються різні варіанти критеріїв, що розкривають його суть. Але встановлені в соціальній педагогіці закономірності показують, що поведінка людей, їх стійкість до впливу глобальних змін, характер і форма колективної відповіді визначаються і іншими чинниками, наприклад, адаптаційною здатністю, характером психологічних установок, особливістю регуляції психологічних механізмів, ступенем усвідомлення ситуації і тому подібне. Назвемо сукупність цих характеристик соціально-педагогічним потенціалом, який, безумовно, одною зі своїх частин має психологічне здоров'я населення і культурно-обумовлені якості особистості і суспільства.

Неможливість використання поняття “здоров'я населення” як єдиного для оцінки життєвого потенціалу, пов'язана також з тим, що згідно Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я воно визначається, як стан “повного фізичного, духовного і соціального добробуту”. Добре відомо, що діяльність у багатьох випадках може і повинна здійснюватися всупереч “добробуту”. Більш того, згідно сучасним концептуальним поглядам, добробут, симетрія протистоять тенденції розвитку в умовах ноосфери можуть викликати колізії, при яких найбільш благополучні екологічні елементи стають найуразливішими.

Комплекс чинників, які визначають здатність етносу здійснювати об'єктивно оптимальні дії, спрямовані на досягнення загальної мети, до яких

належить завдання протистояння глобальним змінам, був позначений як пасіонарність, тобто соціальна енергія, спрямована до єднання і посилення розвитку етносу.

Таким чином, можна допустити, що пасіонарність і працездатність є похідними психологічного потенціалу. Життєдіяльність популяції у всіх її численних проявах є реалізацією життєвого потенціалу в конкретних умовах природного і соціального середовища і способів діяльності.

Моніторинг навколишнього середовища – це система спостереження, аналізу стану і прогнозу можливих змін навколишнього середовища, що викликані антропогенними чинниками. Стосовно оцінки і управління якістю навколишнього середовища регіонів основне значення має санітарно-токсикологічний урівень моніторингу, пов'язаний з контролем за забрудненням компонентів природного середовища – повітря, ґрунту, води. Мета регіонального моніторингу – забезпечити осіб, що приймають рішення (ОПР), необхідною інформацією для планомірного зниження рівня забруднення навколишнього середовища. Для здійснення цієї основної мети необхідно вирішити важливі науково-технічні завдання отримання достовірної інформації й інформаційного забезпечення моніторингу. Для цього, у свою чергу, потрібне відповідне соціально-педагогічне і інженерно-психологічне забезпечення створення інформаційних моделей на базі ПЕОМ. З таких моделей складаються банки різномірної інформації: про хімічні забруднювачі середовища, їх медико-біологічні властивості, про джерела техногенного забруднення і тому подібне, а також прикладні забезпечуючі програми прогнозування, комплексного планування, експертизи проектів. У подібних інформаційних системах широко використовуються дисплейні відеоряди ПЕОМ.

Вся вищеперелічена діяльність здійснюється в АСУ «Моніторинг природоохоронної діяльності (ПОД)» в режимі діалогу осіб, що приймають відповідальні рішення з оптимізації екологічної обстановки з інформаційними моделями, представленими на дисплейних відеорядах. Останні повинні володіти достатньою ергономічною якістю, що забезпечує адекватність рішень.

Обстежено 350 досліджуваних (оператори ПЕОМ, фахівці з АСУ, студенти, що мають навички роботи з комп'ютером) у віці від 18 до 36 років (всі жінки) до, під час і після роботи з дисплейними відеорядами АСУ «Моніторинг ПОД». Загальна тривалість діяльності за дисплеєм не перевищувала чотирьох годин безперервної роботи. Заздалегідь проводилася оцінка «апріорної надійності» відеорядів. Функціональний стан досліджувався методиками, для яких характерні значні відмінності з доробочим рівнем в аналогічному дослідженні операторів-прокатників, а також за показниками електроокулограми (ЕОГ) і електрокардіограми (ЕКГ). Розраховувалися показники зміни функціонального стану і якості діяльності осіб, що приймають рішення.

На етапі експериментальної оцінки дисплейних відеорядів досліджувані працювали в режимі розроблених сценаріїв, які імітували зміни екологічної обстановки на рівні регіону, що відбивались на інформаційній моделі.

Період навчання роботи з відеорядами був тривалим (2 години), оскільки досліджувані поступово засвоювали режим діалогу з комп'ютером.

Досліджувані курсором відзначали вірні відповіді із запропонованих на вибір. Швидкодію вирішення завдань з оцінки екологічної ситуації фіксували програмним способом, показники точності і надійності оцінювалися після експерименту. Апріорна надійність дисплейних відеорядів наведена у табл. 1.

Значне стомлення виявляється після закінчення двох з половиною годин безперервної роботи за дисплеєм при статистично значущих ($P < 0,05$) відмінностях з доробочим рівнем для показників кардіореспіраторної системи та електроокулограми (табл. 2).

Відзначаємо статистично істотне зменшення тривалості кардіоінтервалів для відеорядів обох підсистем, що, разом з динамікою зміни показників ЕОГ, свідчить про встановлення вираженого стомлення безвідносно з «апріорною надійністю» відеорядів.

Виділяємо особливість взаємодії досліджуваних, працюючих в системі АСУ «Моніторинг ПОД» в порівнянні з операторами ПЕОМ: тривалість

відновчого періоду початкових показників функціонального стану у них в середньому значимо ($p < 0,05$) довше, що пов'язано з більшим ступенем стомлення у зв'язку з відсутністю заздалегідь виробленої системи формування та підтримання працездатності у вигляді професійних тренінгів.

Останнє пов'язано з тим, що навіть після трьох годин роботи за дисплеєм з «ап'юрірно ненадійними» відеорядами інтегральний показник лише наблизився до межі допустимих змін.

Таблиця 1

Ап'юрірна надійність безперервних дисплейних відеорядів динамічної соціотехнічної системи природоохоронної діяльності

Параметр	Оптимальні (О) та допустимі (Д) значення параметра		Відеоряд«Моніторинг атмосфери»	Відеоряд«Моніторинг ґрунтів»
Насиченість відеорядів безперервної інформації	О-6-8	Д<14	5	7
Кодування інформації	О-5	Д-18	5	7
Характеристики коду:				
оформлення	О-9	Д-18	10	9
величина	О-3	Д-6	1	3
контраст	О-3	Д-6	7	4
спрямованість	О-3	Д-9	5	4
лінійність	О-3	Д-7	6	6
миготіння	О-3	Д-12	5	7
Ап'юрірний (Капр), бал	О-4-5	Д-3-4	4,5	3,5

Таблиця 2

Дані ЕОГ і ЕКГ в різні періоди роботи досліджуваних (M±m)

Показ-ник	Відеоряд	Перед початком періоду	Під час роботи			Після роботи	Період роботи
			на початку	в середині	в кінці		
ККО	МАС	14,0	13,6	17,3	25,0	21,2	Протягом 1-ої години
		3,5	2,0	1,0	0,6	2,8	
	МГР	17,5	16,3	23,0	28,2	20,5	
		5,5	6,5	0,8	2,5	1,0	
R-R, с	МАС	0,70	0,75	0,73	0,72	0,70	
		0,25	0,15	0,18	0,10	0,15	
	МГР	0,68	0,75	0,80	0,65	0,70	
		0,10	0,15	0,10	0,11	0,12	
ККО	МАС	24,6	23,6	20,3	27,0	28,2	Протягом 2-ої години
		3,5	2,0	1,0	0,6	2,8	
	МГР	27,5	28,3	29,0	30,2	29,5	
		5,0	6,0	0,8	2,3	1,0	
R-R, с	МАС	0,72	0,73	0,70	0,73	0,73	
		0,20	0,10	0,15	0,10	0,15	
	МГР	0,78	0,77	0,81	0,77	0,76	
		0,10	0,15	0,10	0,11	0,12	
ККО	МАС	24,5	23,6	24,3	25,0	31,2	Протягом 3-ої години
		3,0	2,5	1,0	0,6	2,8	
	МГР	37,5	36,3	43,0	44,2	42,5	
		5,0	6,0	0,8	2,5	1,0	
R-R, с	МАС	0,75	0,76	0,69	0,76	0,75	
		0,25	0,15	0,18	0,10	0,15	
	МГР	0,73	0,74	0,72	0,71	0,72	
		0,10	0,15	0,10	0,11	0,12	

Примітка: ККО - кількість «кроків» ока ЕОГ, R-R-тривалість кардіоінтервалів; МАС – для відеоряду моніторингу атмосфери, МГР- для відеоряду підсистеми моніторингу ґрунтів.

Отримані результати підтвердили можливість використання психологічних і психофізіологічних критеріїв для психологічного забезпечення

якості дисплейних відеорядів і для розробки режимних заходів діяльності з ними в контексті реалізації програм розвитку СТСД. Особам, що працюють з дисплейними відеорядами АСУ «Моніторинг ПОД», як і операторам аналогічних динамічних соціотехнічних систем, можна рекомендувати тривалість безперервної роботи за дисплеєм при вирішенні оперативних завдань не більше двох годин, розділених 15-хвилинною перервою.

За наслідками теоретичних і експериментальних досліджень дисплейних відеорядів АСУ «Моніторинг ПОД» отримані характеристики їх якості, що дозволяють прогнозувати ефективність роботи осіб, що приймають рішення на основі інформаційних моделей цього типу і можливі зміни ФС. У випадку з «апріорною ненадійністю» дисплейних відеорядів з підсистеми «моніторингу ґрунтів» своєчасно (на передпроектній стадії) було проведено їх психологічне вдосконалення шляхом приведення у відповідність показників «апріорної надійності» нормативним вимогам.

В ході проведених досліджень стосовно реалізації програм розвитку динамічної соціотехнічної системи встановлені результати, важливі для психологічного забезпечення як з точки зору проектувальників (розробників), так і користувачів, а саме:

1. З точки зору підсистеми відображально-моделюючої інформаційної активності проектувальника підвищенню уваги до інформаційного повідомлення сприяє його техніко-естетична привабливість, що безпосередньо впливає на сприйняття користувача.

2. Існує в тенденції позитивний взаємозв'язок між техніко-естетичною привабливістю і запам'ятовуваністю інформаційного повідомлення.

3. Привабливіші в естетичному відношенні інформаційні повідомлення здатні викликати інтерес до себе у користувача, найкращим чином виконуючи інформативну і інформаційну функції.

В підсистемі соціально-педагогічного забезпечення визначена роль критерію техніко-естетичної привабливості на всіх етапах інформаційної комунікації. Естетичний критерій, або критерій досконалості дизайну може

виступати як пріоритетний при інженерно-психологічному проектуванні, ранжуванні потреб, оцінці, вдосконаленні і реалізації програм розвитку зразків як у формальному так і у змістовному плані що важливо для інженерно-психологічного проектування на ранніх його етапах.

В підсистемі інтегральної регуляції встановлені фасцинативні засоби впливу інформаційних повідомлень на різних етапах психологічного забезпечення комунікативного процесу, які дозволяють у перспективі ефективніше використовувати особливості формування споглядальної сторони інформації, що складає окремий напрям подальших розвідок.